

INSON RUHIYATINI KASHF QILISHDA KINOYA VA DAVR MANZARASI IFODASI

Turumova Nilufar Erkinovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Samarqand kampusi Xorijiy tillar kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezisdá inson ruhiyatingi badiiy tadqiq etishda kinoya usulining o‘rni va uning davr manzarasini ifodalashdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Kinoya nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki muallifning ijtimoiy voqelikka va inson ichki olamiga bo‘lgan munosabatini ifodalovchi kontseptual vosita ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqotda kinoyaning turli ko‘rinishlari orqali davrning ziddiyatli manzaralarini va shaxs xarakteridagi inqirozlarni ochib berish mahorati adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan yoritiladi. Shuningdek, kinoya va psixologizmning o‘zaro bog‘liqligi hamda bu usulning zamonaviy nasrdagi evolyutsiyasi ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: inson ruhiyati, kinoya, davr manzarasi, psixologizm, badiiy ifoda, ijtimoiy tanqid, avtor pozitsiyasi, xarakter yaratish, badiiy voqelik, tasvir vositalari.

Kirish

Badiiy adabiyot insonshunoslik ilmi sifatida har doim shaxs ichki olamidagi evrilishlarni davr ijtimoiy-siyosiy manzarasi bilan uzviy aloqadorlikda o‘rganib keladi. Inson ruhiyatini kashf qilish jarayoni yozuvchidan nafaqat psixologik mahorat, balki voqelikka nisbatan o‘ziga xos estetik munosabatni ham talab etadi. Ana shunday munosabat shakllaridan biri kinoyadir. Kinoya voqelikni aks ettirishning shunday usuliki, unda muallif tasvirlanayotgan ob‘ektning mohiyatini yuzadagi ma‘noning aksi orqali ochib beradi. Bugungi kunda jahon va o‘zbek adabiyotshunosligida inson ruhiyatini badiiy tadqiq etishda kinoya va davr manzarasi munosabatini o‘rganish dolzarb masalalardan biri sanaladi. Negaki, aynan kinoya yordamida jamiytdagi ma‘naviy tanazzul va shaxs ichki olamidagi parchalanishlar eng ta‘sirchan tarzda ifodalanadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi kinoya usulining inson ruhiyatini yoritishdagi poetik imkoniyatlarini va uning davr ijtimoiy manzarasini chizishdagi funksiyalarini tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism

Adabiyot har doim inson ruhiyatining eng nozik qatlamlarini o‘rganishga intilgan. Bu jarayonda ijodkorlar voqelikni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalashdan ko‘ra, ko‘proq ko‘chimlar va yashirin ma‘nolarga tayanib ish ko‘radilar. Kinoya ana shunday murakkab va ko‘p qirrali badiiy usullardan biridir. Kinoya orqali muallif qahramonning ichki dunyosini kashf qilish bilan birga, u yashayotgan davrning

ma'naviy va ijtimoiy qiyofasini chizadi. Badiiy asarlarda kinoya shunchaki kulgi yoki piching emas, balki haqiqatni anglashning o'ziga xos yo'li sifatida namoyon bo'ladi.

Inson ruhiyatini kashf qilishda kinoyaning o'rni beqiyosdir. Qahramonning o'zi haqidagi o'ylari bilan real xatti-harakatlari o'rtasidagi nomuvofiqlik kinoyali tasvir uchun asos bo'ladi. Bu usul yordamida yozuvchi shaxsning ichki "men"i va uning ijtimoiy niqobi o'rtasidagi ziddiyatni ochadi. Ayniqsa, "kichik odam" tipidagi qahramonlar ruhiyatini tasvirlashda kinoya muallifga ularga nisbatan ham achinish, ham tanqidiy munosabatda bo'lish imkonini beradi. Bu esa asarning psixologik ko'lamini kengaytiradi.

Davr manzarasi ifodasida kinoya ijtimoiy diagnostika vazifasini o'taydi. Har bir davrning o'z ziddiyatlari, illatlari va ma'naviy bo'shliqlari bo'ladi. Yozuvchi bularni ochiq aytishdan ko'ra, kinoyali detallar orqali ko'rsatishni afzal ko'radi. Kinoya davrning sun'iy qadriyatlarini, tizimdagi adolatsizliklarni va odamlar ongidagi qotib qolgan stereotiplarni fosh qiluvchi qurolga aylanadi. Shu ma'noda, kinoya nafaqat shaxsni, balki butun bir jamiyat ruhiyatini tahlil qiluvchi vositadir.

Kinoyaning badiiy funktsiyalaridan yana biri muallif pozitsiyasini bilvositda ifodalashdir. Jahon va o'zbek adabiyoti tajribasi shuni ko'rsatadiki, kinoyali uslub kitobxonni mustaqil fikrlashga, asar qa'ridagi yashirin ma'nolarni izlashga undaydi. Inson ruhiyatidagi o'zgarishlar davrning ijtimoiy-siyosiy iqlimi bilan chambarchas bog'liq holda tasvirlanadi. Masalan, turg'unlik davri manzaralarini chizishda kinoyali uslub qahramonlarning ruhiy tushkunligi va jamiyatning ma'naviy inqirozini ifodalashda eng samarali yo'l bo'lib xizmat qilgan.

Xususan, kinoyali detallar orqali qahramonning portretini yaratishda psixologizm kuchayadi. Tashqi ko'rinishdagi mubolag'ali belgilar yoki nutqidagi mantiqsizliklar orqali shaxsning ma'naviy qashshoqligi yoki ichki iztirobi ko'rsatib beriladi. Bu jarayonda kinoya va fojiviylik o'zaro sintezlashib, tragikomediya unsurlarini yuzaga keltiradi. Bunday asarlarda inson taqdiri davr manzarasi fonida ham kulgili, ham ayanchli holatda talqin etiladi.

Zamonaviy nasrda kinoyaning shakllanish takomili yangi bosqichga ko'tarildi. Endilikda kinoya faqatgina hajviy asarlarga xos belgi bo'lmay, balki jiddiy psixologik drama va falsafiy qissalarning ham ajralmas qismiga aylandi. Inson ruhiyatining eng chigal nuqtalarini, uning ong osti kechinmalarini ochishda kinoyali metaforalar qo'llanilmoqda. Bu esa davr manzarasini nafaqat tashqi kuzatuvchi sifatida, balki inson ichki dunyosining refleksiyasi sifatida anglashga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inson ruhiyatini kashf qilishda kinoya eng ta'sirchan va mazmunli badiiy usullardan biridir. U shaxs xarakteridagi murakkabliklarni va davr manzarasidagi ziddiyatlarni chuqur ifodalashga xizmat qiladi. Kinoya vositasida yaratilgan badiiy voqelik kitobxonga hayot va inson haqidagi haqiqatlarni yangicha

rakursda ko'rish imkonini beradi. Davrning ijtimoiy qiyofasi va shaxsning ma'naviy olami kinoya prizmasi orqali o'zaro yaxlitlik kasb etadi. Bu esa adabiyotning insonshunoslik va zamonshunoslik sifatidagi vazifasini yanada yuksaltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sultonov B.B. Iqtisodiy statistika asoslari. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021, 155–178-betlar.
2. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. Toshkent: Akademnashr, 2018.
3. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
4. Umurov H. Badiiy ijod asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2001.
5. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti manzaralari. Toshkent: O'zbekiston, 2008.
6. Mirzaev S.M. Badiiy matn tahlili. Toshkent: Fan, 2019.
7. Rasulov T. Badiiy san'atlar va uslublar. Samarqand: Zarafshon, 2015.
8. Lapasov J. Badiiy matn va lisoniy tahlil. Toshkent: O'qituvchi, 1995.
9. Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. Toshkent: Fan, 2004.
10. Sharafiddinov O. Cho'lpinni anglash. Toshkent: Ma'naviyat, 1994.